

Na koniec warto dodać, że w tym zakresie nie ma wątpliwości, że autorzy, dzięki swojej wyjątkowej wiedzy i doświadczeniu, w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy, przedstawili nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w latach 1970-1971. W tym celu wykorzystali oni wszystkie dostępne im źródła i materiały, a także własne doświadczenia i obserwacje. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

W tym celu warto dodać, że w tym zakresie nie ma wątpliwości, że autorzy, dzięki swojej wyjątkowej wiedzy i doświadczeniu, w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy, przedstawili nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w latach 1970-1971. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

W tym celu warto dodać, że w tym zakresie nie ma wątpliwości, że autorzy, dzięki swojej wyjątkowej wiedzy i doświadczeniu, w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy, przedstawili nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w latach 1970-1971. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

W tym celu warto dodać, że w tym zakresie nie ma wątpliwości, że autorzy, dzięki swojej wyjątkowej wiedzy i doświadczeniu, w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy, przedstawili nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w latach 1970-1971. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

Janusz Pichlak

ARCHEOLOGINIAI IR ETNOGRAFINIAI TYRINĖJIMAI LIETUVOJE 1970 IR 1971 METAIS. MEDŽIAGA KONFERENCIJAI, SKIRTAI 1970 IR 1971 METŲ ARCHEOLOGINIŲ IR ETNOGRAFINIŲ EKSPEDICIJU REZULTATAMS APSVARTYTI. Lietuvos TSR Mokslu Akademijos Istorijos Institutas, Wilno 1972, ss. 178.

Rozumiejąc wagę swych ambitnych, na szeroką skalę zakrojonych — zgodnie z kompleksowymi planami dla całego Związku Radzieckiego — poszukiwań ba-

* Autorzy nie są po prostu wyjątkowo zdolnymi i wyjątkowo pracowitymi, ale i wyjątkowo wyjątkowymi. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

* Wyjątkowo zdolnymi i wyjątkowo pracowitymi. W ten sposób udało im się przedstawić nam historię i rozwój „Związku Archeologów i Etnografów” w sposób wyjątkowo precyzyjny, ale i wyczerpujący i ciekawy.

dawczych, archeolodzy litewscy od kilku lat publikują obszernie sprawozdania ze swych prac w ramach wydawnictw własnych oraz obejmujących cały ZSRR. Początek dał tom obrazujący osiągnięcia archeologiczne i etnograficzne w dwudziestoleciu 1948-1968. Po tym zarysie ukazują się obecnie co dwa lata szczegółowe informatory na temat bieżących odkryć (z próbami wstępnych interpretacji), a także konferencji i sesji naukowych: pierwszy wyszedł w 1970 r. (dotyczy lat 1968-1969)¹, drugi — zasygnalizowany w tytule niniejszego omówienia — w 1972 r. (za lata 1970-1971). Przedstawiono w nich rezultaty prac z zakresu obu dyscyplin, wydzielając w ramach archeologii badania nad osadami ludzkimi i ich mieszkańcami (I: Gyvenvietės ir piliakalniai, s. 5-25), kurhanami i cmentarzyskami (II: Pilkapiai ir senkapiai, s. 25-77) oraz inne osiągnięcia, w praktyce dotyczące wyłącznie obiektów kultu religijnego (III: Kitų paminklų tyrinėjimai, s. 77-88). Trzynastu autorów w dwudziestu sześciu zwięzłych artykułach, pod redakcją Adolfa Tautavičiausa, zaprezentowało wyniki prac własnych i swych najbliższych współpracowników. Z kolei Witalis Morkūnas jako redaktor oraz trzynastu autorów przedstawiło osiągnięcia z zakresu etnografii (Etnografija, s. 91-170).

Zanim przejdziemy do omówienia zawartości tomu, konieczne wydaje się sięgnięcie do przeszłości, tak aby aktualne badania nad kulturą materialną radzieckiej Litwy przedstawić na tle historycznym.

Rozwój zainteresowań archeologią ma na tym terenie stare tradycje, które sięgają przynajmniej początków minionego stulecia. Wspomnimy tu działalność Aleksandra Sapiehy (1773-1812), Adama Kirkora (1818-1886), prowadzącego parę dziesiętków lat później badania terenowe na obszarze dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Konstantego Tyszkiewicza (1806-1863) i jego brata Eustachego (1814-1873), prezesa Komisji Archeologicznej i twórcę Muzeum Starożytności w Wilnie².

Na ich działalności ciążyło w mniejszym czy większym stopniu piętno amatorszczyzny, niemniej jednak rola tych pionierów archeologii w rozwoju badań nad kulturą materialną ziem litewskich była znaczna. Prace A. Kirkora, K. i E. Tyszkiewiczów — podobnie jak publikacje W. Syrokomli z tego samego okresu — docierały do szerokich kręgów społeczeństwa, czego nie można powiedzieć o służących polityce narodowościowej zaborcy, pokaźnych tomach Wileńskiej Komisji Archeograficznej, która rozwijała działalność w drugiej połowie XIX wieku i przed I wojną światową³.

¹ 20 let — archeologičeskie i etnografičeskie ekspedicii Instituta Istorii AN Litovskoj SSR (1948-1967), Wilno 1968; Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 m., Wilno 1970. Zob. też materiały litewskie w publikacjach Akademii Nauk ZSRR: Archeologičeskie i etnografičeskie otkrytija 1970 goda, Moskwa 1971; Archeologičeskije otkrytija 1971 goda, Moskwa 1972; Archeologičeskie otkrytija 1972 goda, Moskwa 1973.

² A. Sapieha, *Podróż po słowiańskich krajach w latach 1802 i 1803*, wyd. K. J. Turowskiego, Sanok 1856; A. Kirkor, *Wycieczki archeologiczne po guberni wileńskiej*, „Biblioteka Warszawska”, t. 2-4, 1855; K. Tyszkiewicz, *Wiadomości o historycznych zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi Litewskiej*, Wilno 1859; tenże, *O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej*, Berlin 1868.

³ Zob. N. N. Ulaščik, *Očerki po archeografii i istočnikovedeniju istorii Belorussii feodal'nogo perioda*, Moskwa 1973, s. 145 n.

Następne pokolenie, znacznie lepiej przygotowane do pracy naukowej od stony warsztatu, reprezentowali Tadeusz Dowgird (1852-1919) i Ludwik Krzywicki (1859-1941). Pierwszy prowadził prace wykopaliskowe na Mazowszu i Litwie, drugi zdobył sławę m. in. jako badacz grodzisk żmudzkich zwanych pilkalniami⁴.

W okresie międzywojennym dziejami Litwy zajmowali się historycy polscy⁵ oraz rodząca się wówczas w ośrodku kowieńskim humanistyka litewska. Zainteresowania koncentrowano głównie na epoce feudalizmu, wiele uwagi poświęcano także czasom nowszym, przede wszystkim w aspekcie aktualnych wydarzeń politycznych. Na terenie Wilna i Kowna zajęto się kulturą materialną XV wieku i czasów późniejszych, a to głównie w związku z pracami restauratorskimi zamków i innych obiektów.

W tym stanie rzeczy zaraz po zakończeniu II wojny światowej odczuwało się brak archeologów, którzy podjęliby szersze badania terenowe. W 1948 r. przystąpił do prac wykopaliskowych P. Kulikauskas, jedyny podówczas etatowy archeolog w Instytucie Historii Akademii Nauk Litewskiej SRR. W roku następnym zorganizowano w Uniwersytecie Wileńskim katedrę archeologii i etnografii, a niedługo potem w sukurs przyszły liczne na terenie Republiki muzea krajoznawcze. Zasadniczy przełom wiąże się dopiero z rokiem 1961, kiedy to na terenie wspomnianego Instytutu powołano do życia Dział Archeologii, kierowany obecnie przez A. Tautavičiusa. Do 1967 r. z ramienia Litewskiej Akademii Nauk zostało zorganizowanych 13 ekspedycji archeologicznych na obszarach zaniemeńskich, we wschodniej Litwie i na Żmudzi. W ich wyniku zebrano dane dotyczące 500 grodzisk i licznych cmentarzysk. Chronologicznie poszukiwania obejmowały czasy od pojawienia się człowieka na tych ziemiach (IX i VIII tysiąclecie przed naszą erą) do schyłkowego niemal okresu feudalizmu (XVIII w.). Wypracowano własny, nowy plan działania, który od przeszło dwudziestu lat jest konsekwentnie wcielany w życie. Grono aktywnych badaczy, zwłaszcza R. Jablonskytė-Rimantienė, R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas, A. Tautavičius i V. Urbanavičius — wyjaśniło szereg problemów, odkryło i gruntownie skomentowało wiele źródeł.

Aktualnie w Instytucie Historii Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (miasto to stanowi centrum i jedyny bodaj ośrodek humanistyki dla Republiki) archeologowie i etnografowie posiadają odrębne sekcje, co sprzyja integracji szeroko pojętych nauk historycznych. Dowody współdziałania znajdujemy w szeregu kolektywnych publikacjach, takich jak „Rocznik Historii Litwy”⁶, „Prace Akademii Nauk Litewskiej SRR” (seria A)⁷ czy wydawnictwie ciągłym „Acta Historica

⁴ L. Krzywicki, *Żmudź starożytna*, Warszawa 1906.

⁵ H. Łowmiański, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 1-2, Wilno 1931-1932; O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1-2, Kraków 1919-1920. Z nowszych prac por. też J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa W. Ks. Litewskiego XIV-XVII wieku*, Białystok 1970.

⁶ *Lietovis Istorijos Metraštis*, t. 1: 1971; t. 2: 1972; t. 1 rec. P. Łossowski, t. 2 rec. M. Kosman — „Kwartalnik Historyczny”, R. 80: 1973, nr 1, s. 233-235 i R. 81: 1974 (w druku).

⁷ *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai*, A. Serija, dalej cytowane: „Darbai”.

Lituanica”⁸ lub monografiach miejscowości (Dubinki, Kiernowo i in.)⁹. Dokonano już podsumowania w odniesieniu do wielu tematów. Przed kilkunastu laty opracowano zarys archeologii tego kraju od IX tysiąclecia p.n.e. do XII w. n.e.¹⁰. Nowsze monografie objęły epoki paleolitu i mezolitu¹¹ oraz czasy bezpośrednio poprzedzające wykształtowanie się państwowości (IX-XII w.)¹². Archeologia mocno wkroczyła także w czasy Rzeczypospolitej szlacheckiej, podobnie jak etnografia, i wyświetliła to, czego nie można było przedtem stwierdzić ze względu na brak źródeł pisanych. Dokonano przy okazji korekty wielu ustaleń badaczy — amatorów z ubiegłego stulecia.

W ramach badań etnograficznych pracownicy Instytutu Historii Litewskiej Akademii Nauk, uczelni wileńskich oraz muzeów krajoznawczych zajmowali się szybko zanikającym w dobie industrializacji folklorem na przełomie XIX i XX wieku, odchodzącymi coraz bardziej ku przeszłości narzędziami rolniczymi (ewolucja sochy aż po żelazny pług fabryczny), zabudowaniami wiejskimi (typy stodół, architektura osiedli). Studia te wiążą się z przygotowywanym atlasem historyczno-etnograficznym ziem nadbałtyckich.

Omówione w recenzowanym tomie badania nad siedzibami ludzkimi, prowadzone w latach 1970-1971, objęły czasy od ostatniej ćwierci trzeciego tysiąclecia p.n.e. do XVI wieku. R. Rimantienė przedstawiła odkrycia z epoki kamiennej związane z kulturą narewsko-niemeńską. Trzy grodziska z wczesnej epoki żelaza na lewym brzegu Niemna w pobliżu dzisiejszego miasteczka Sudārgas stanowiły z kolei przedmiot zainteresowań R. i P. Kulikauskasów. Inne (Varnupiai) dostarczyło śladów ludzkich począwszy od pierwszego tysiąclecia p.n.e. aż po XIV-XV w., podobnie rzecz się miała z innymi pilkalniami — we wsi Brodeliszki (W. Daugudis) i miasteczku Mejszagoła (R. Kulikauskienė). W ostatnim wypadku mamy do czynienia z lokalnym centrum gospodarczym i administracyjnym w pobliżu Wilna, gdzie na powierzchni 200 m² dokonano odkryć odnoszących się do XIV-XVI w. Warto zauważyć, iż Mejszagoła była świadkiem jednego z ostatnich obrzędów pogańskich — tu w 1377 r. spalone zostały uroczyście zwłoki ojca Jagiełłowego, Olgerda, tu też w dziesięć lat później została ufundowana przez króla Władysława jedna z pierwszych parafii katolickich na Litwie. Wykopaliska dowodzą, że przedmioty kultu chrześcijańskiego docierały tu także z Bizancjum poprzez ziemie ruskie, o czym świadczy krzyż, datowany przez badaczkę litewską na okres przed formalną chrystianizacją kraju.

Stosunkowo najwięcej nowego powiedzieli archeolodzy litewscy na temat kurhanów i cmentarzyisk zwanych w ludowej tradycji aż po wiek XIX mogiłkami.

⁸ Wymowny jest fakt, że na osiem wydanych do 1972 r. przez Instytut Historii Litewskiej Akademii Nauk tomów, aż połowa dotyczy archeologii: V. Daugudis, *Stakliškių lobis*, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos Institutas, Acta Historica Lituanica, t. 2, Wilno 1968; A. Tautavičius, *Vilniaus pilies kokliai (XVI-XVII a.)*, tamże, t. 4, Wilno 1969; V. Urbanavičius, *Rumšiškėnai XIV-XVI amžiais*, tamże, t. 6, Wilno 1970 (rec. M. Kosman, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 21: 1973, nr 3, s. 539); R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuvio kario žirgas*, tamże, t. 7, Wilno 1971 (rec. M. Kosman, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 20: 1972, nr 2, s. 345-346).

⁹ *Kernavė* (praca zbiorowa), Wilno 1972.

¹⁰ P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė i A. Tautavičius, *Lietuvos archeologijos bruožai*, Wilno 1961.

¹¹ R. Rimantienė, *Paleolit i mezolit Litwy*, Wilno 1971.

¹² R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuviai IX-XII amžiais*, Wilno 1970.

Obok pracowników Instytutu Historii Litewskiej Akademii Nauk aktywni byli tu naukowcy zatrudnieni w wileńskim Instytucie Pedagogicznym oraz uniwersytecie. M. Michelbertas odkrył w okolicach Poniewieża sześć kurhanów usypanych w II-III w. n.e. na miejscu wcześniejszej osady; po raz drugi chowano tam zmarłych w IX-XII w., po raz trzeci w XVI-XVII. Pięć kurhanów z III-VI w. oraz jeden (w którym obok 8 pochówków z tego samego okresu znaleziono 2 z XVI-XVII w.) z okolic Poszwola zaprezentował ten sam autor, o dalszych piszą S. Juodelis, D. Andrašiūnaitė, E. Butėnienė, A. Tautavičius, O. Kuncienė, J. Antanavičius. Ten ostatni interesuje się także czasami nowszymi. Z jego badań wynika, że po przyjęciu chrześcijaństwa chowano zmarłych na dotychczasowych cmentarzyskach. Wydaje się, że dopiero doba kontrreformacji wywarła istotny wpływ na odejście od starych nekropoli. Od tego też czasu starano się grzebać zmarłych w głównej mierze na cmentarzach parafialnych lub filialnych. Jeszcze jednak w XIX wieku spotykamy się z informacjami, że na terenie jednej z parafii znajdowało się około trzydziestu cmentarzyków ludowych.

Szczególnie interesujące wydaje się omówienie przez V. Urbanavičiusa 30 kamienni kultowych, wykrytych na terenie Litwy w latach 1970-1971 (s. 77-83). Związane najprawdopodobniej z wierzeniami politeistycznymi, w większości pochodzą dopiero z XVI-XVII w. Szczegółowo przedstawiono dwa takie głązy z miejscowości Szylele (rejon Szkudy) na Żmudzi. Lud — przypuszcza V. Urbanavičius — gromadził się jeszcze za czasów pierwszych królów elekcyjnych pośród torfowisk, z dala od większych siedzib, aby tam składać ofiary bogom. Składano je na *sui generis* ołtarzu kamiennym, w środku wyżłobionym, który był wokół obłożony mniejszymi kamieniami. Podczas składania ofiar palono ogień.

Zdaniem Urbanavičiusa — miejsce ofiarne w Szylelach zostało zlikwidowane na rozkaz duchowieństwa. Wkrótce jednak ludność ustanowiła w bezpośrednim sąsiedztwie drugi głąz ofiarny. W okolice, o których mowa, docierały misje jezuickie. Ich sprawozdania wysyłane władzom zakonnym mówiły o powierzchownej recepcji chrześcijaństwa w owym okresie, zwłaszcza na terenach słabo zaludnionych, w głuszach leśnych. Ostatecznie stary kult został zaniechany w ciągu XVII wieku.

W innych artykułach ten sam badacz przedstawia dowody przemawiające, jego zdaniem, za trwaniem pogańskich obrzędów pogrzebowych w XVI, a nawet XVII wieku. Wiadomo bowiem, że na Litwie — podobnie zresztą, jak i gdzie indziej — przez długi czas po przyjęciu chrztu przez władcę i jego otoczenie, wśród ludu zachowywały się dawne zwyczaje nawiązujące do zakorzenionych w mentalności mas wyobrażeń pogańskich. Stąd też raczej można przyznać tym badaczom, którzy przed kilkudziesięciu laty pisali o „pogaństwie uchrześcijanionym”.

Urbanavičius w ciągu ostatnich kilkunastu lat prowadził systematyczne wykopaliska w szeregu miejscowościach badając przede wszystkim cmentarzyska z XIV-XVIII wieku. W pracy o Rumszyszkach, miejscowości odległej o 25 km od Kowna¹³, dowiódł, że zwyczaj palenia zwłok nie zanikł raptownie wraz z likwidacją pogaństwa w 1387 r. To samo stwierdził w toku badań w innych miejscowościach, o czym dowiadujemy się z omawianej tu książki oraz z obszerniejszych artykułów publikowanych w Pracach Litewskiej Akademii Nauk. W jednym

¹³ Urbanavičius, *op. cit.* Miejscowość ta, odległa o 25 km na wschód od Kowna, została w 1958 r. przeniesiona na inne miejsce, dotychczasowa bowiem — położona w dolinie — została zatopiona w związku z utworzeniem sztucznego jeziora dla elektrowni.

z nich informuje na temat pochodzącego z XIII-XVII wieku cmentarzyska w Piktagalis, na terenie wschodniej Litwy (w omawianej książce: s. 68-69)¹⁴.

We wzmiankowanych oraz innych odkryciach autor dostrzega ślady zwyczajów pogańskich towarzyszących pogrzebom na przestrzeni kilku wieków po porzuceniu wielobóstwa przez Jagiełłę. Nie chcielibyśmy negować faktu, że tu i ówdzie po 1387 r. na Litwie właściwej i po 1414-1417 r. na Żmudzi¹⁵ mogły się zdarzać pogrzeby ciałopalne. Należy jednak podchodzić do tej kwestii bardzo ostrożnie, wydaje się bowiem, że pod tym względem bardzo szybko przyjęto rytuał chrześcijański. W każdym razie w źródłach pisanych spotykamy na przestrzeni XV-XVIII wieku, a nawet później, wiele utyskiwań na temat kultywowania bałwochwalczych obrzędów; nikt jednak nie stwierdził, że w dalszym ciągu gdziekolwiek palono ciała¹⁶. Ostrożnie też trzeba interpretować takie fakty, jak wyposażenie zmarłego wojownika w zbroję i broń, bo przecież nie musi to dowodzić inklinacji ku pogaństwu. Należałoby w dalszych badaniach zwrócić uwagę na obrządek pogrzebowy w XIV wieku i miejsce w nim ciałopalenia.

Dalsza sprawa to charakter wierzeń szerokich kręgów społeczeństwa w XVI-XVIII wieku. W toku studiów nad recepcją chrześcijańskich pojęć na Litwie doszliśmy — na podstawie źródeł pisanych — do wniosku¹⁷, że na dobrą sprawę katolicyzacja objęła cały kraj dopiero wraz z rozwojem reformacji i kontrreformacji. Wówczas to wydatnie zwiększyła się sieć parafialna, w sukurs duchowieństwu świeckiemu przybyli liczni zakonnicy, zaczęto stosować nowe metody w pracy duszpasterskiej. Doprowadziło to do ostatecznego zastąpienia politeizmu przez monoteizm. Toteż zamiast pisać wprost o pozostałościach pogaństwa na Litwie, proponowałbym używanie dla XVI-XVII wieku pojęcia: synkretyzm religijny.

Należy też wrócić do zreferowanych wyżej poglądów V. Urbanavičiusa o kamieniach kultowych. Szkudy były w czasach kontrreformacji jednym z większych ośrodków katolicyzmu na Żmudzi, przed 1646 r. zostały siedzibą dekanatu¹⁸, w Szylelach (Šilalė) zaś już w 1533 r. znajdowała się drewniana świątynia parafialna pod wezwaniem św. Wojciecha¹⁹. W takiej sytuacji byłbym bardzo ostrożny co do wyprowadzania wniosków na temat kultu pogańskiego rozwijającego się rzekomo jeszcze w XVII wieku pod bokiem proboszcza. Czy nie należałoby odnieść owych

¹⁴ V. Urbanavičius, *Piktagalio senkapis*, „Darbai”, nr 1 (38): 1972, s. 89-102. Niejako u progu tego cyklu badawczego powstała rozprawka o problemie pogrzebów ciałopalnych na Litwie XIV w.; tenże, *K voprosu o pogrebenijach s truposožženiem XIV v. v Litve*, „Darbai”, nr 2 (21): 1966, s. 183-190.

¹⁵ Nieściśle jest twierdzenie, jakoby chrystianizacja Żmudzi nastąpiła już w 1413 r. — R. Rimantienė, V. Urbanavičius, *Jazyčeskie svjatilišče w Žemaitii*, [w:] *Archëologičeskie otkrytija 1970 goda*, Moskwa 1971, s. 330.

¹⁶ Zob. sprawozdania jezuickie w Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie oraz relacje biskupie o stanie diecezji z XVII-XVIII w.: *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, edidit P. Rabikauskas, t. 1, Rzym 1971.

¹⁷ M. Kosman, *Tolerancja wyznaniowa na Litwie do XVIII wieku*, [w:] „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 18: 1973, s. 97 n.; tenże, *Pogaństwo, chrześcijaństwo i synkretyzm na Litwie w dobie przedreformacyjnej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (115): 1972, s. 103-137.

¹⁸ *Relationes*, s. 284.

¹⁹ *Relationes*, s. 323; M. Wołonczeński, *Biskupstwo żmudzkie*, Kraków 1898 (cytuję według najnowszego wydania: M. Valančius, *Raštai*, t. 2, Wilno 1972, s. 220 (tablica).

kamiennych miejsc składania ofiar bożkom do czasów przed zorganizowaniem parafii, albo co najwyżej wkrótce po wybudowaniu kościółka? W każdym razie trudno przesuwać je w głąb epoki kontrreformacyjnej.

Podstawy wywodów V. Urbanavičiusa wymagałyby więc uzupełnienia, a co za tym idzie, i weryfikacji. Należałoby także zwrócić uwagę na wpływ chrześcijaństwa w dziedzinie starych obrzędów; wszak wprowadzenie ołtarzy do ceremonii pogańskich stanowi wyraźny jego przejaw. W czasach późniejszych zresztą, aż po wiek XX, lud wznosił z własnej inicjatywy szereg kapliczek, w których bez udziału kleru oddawał cześć Bogu, tym razem już chrześcijańskiemu.

Nasze postulaty idą w kierunku badań metodami wykopaliskowymi czasów po unii Litwy z Polską. Miejmy nadzieję, że zostaną uwzględnione, kiedy nadejdzie czas opracowania monograficznego — przy udziale historyków i archeologów — zagadnień wyznaniowych z doby synkretyzmu pogańsko-katolickiego. Badania na tym polu rozwijają się bowiem w dalszym ciągu.

V. Milius zwrócił uwagę w interesującym artykule na cmentarze jako obiekt zainteresowań etnograficznych (Kapinés — etnografią objektas, s. 155-162). Znajdujemy tu szereg refleksji opartych na bogatym materiale rzeczowym, poczynając od XVII wieku, a dotyczących tych samych obiektów, którymi zajmują się historycy i archeologowie, wspólnie naświetlając ich ewolucję w ciągu kilku stuleci. Szkoda, że autor nie przytoczył pośród obficie cytowanej literatury żadnej pozycji w języku polskim (a przecież jest ich mnóstwo, głównie z ubiegłego wieku), choćby np. artykułu z *Encyklopedii Staropolskiej* Z. Glogera.

Autorzy informacyjnych artykułów z zakresu archeologii i etnografii, zawartych w tomie tu prezentowanym, na ogół nie ograniczyli się do przedstawienia surowego materiału, ale starali się formułować wiele roboczych hipotez, później rozwijanych w obszerniejszych rozprawach, ogłaszanych przeważnie na łamach Prac Akademii Nauk Litewskiej SRR, w serii A (Nauki humanistyczne). Podkreślić należy dobrą, z niewielkimi wyjątkami, znajomość literatury polskiej i wnikliwe ustosunkowywanie się do dawniejszych ustaleń, stanowiących przeważnie rezultat poszukiwań wymienionych na wstępie badaczy — amatorów; miłośników przeszłości z XIX stulecia. Litewska Akademia Nauk, według naszego rozeznania, dobrze spełnia rolę integracyjną w zakresie skoncentrowanej na terenie Wilna humanistyki. W swych specjalistycznych periodykach używa miejsca badaczom z innych placówek, w tym wypadku z Uniwersytetu i Instytutu Pedagogicznego, które z udziałem studentów prowadzą ożywione prace z zakresu etnografii.

Na podkreślenie zasługuje sprawna i szybka informacja naukowa. Co prawda bariera językowa poważnie ogranicza szerszą recepcję publikacji w języku litewskim (istotną pomoc stanowią roczne sprawozdania archeologiczne dla całego Związku Radzieckiego, ogłaszane w Moskwie po rosyjsku), zwłaszcza, że użyteczność ich wykracza poza granice ZSRR, a dla badaczy polskich jest niewątpliwa.

Marceli Kosman

